

באיסורא אתא לחצרו / כג:

תוכן

- א. הצגת הסוגיא
- ב. גדר באיסורא אתא לידיה בעלמא
- ג. הקשיים בהבנת הנמו"י והרא"ש
- ד. הסברי רבותינו האחרונים. נתיבות, רעק"א, גרש"ר והחזו"א
- ה. דרך נוספת לישוב דברי הרא"ש

א. הצגת הסוגיא

בדף כג: מביאה הגמ':

"ההוא גברא דאשכח כופרא (זפת) בי מעצרתא (בגת). אתא לקמיה דרב, אמר ליה זיל שקול לנפשך... אמר רבי אבא: משום יאוש בעלים נגעו בה, דחזא דקדחי ביה חלפי (רב התיר את הזפת למוצאה כיון שגדלו עליה עשבים וזה סימן שהיא אבודה כבר הרבה זמן וודאי בעליה התיאשו כבר)".

וכתב על זה הנמוקי יוסף וז"ל: "ואם תאמר ותקני ליה גיתו לבעל הגת? יש לומר דקודם יאוש היה שם, ולא עדיפא חצרו מידו, דכל היכא דבאיסורא אתא לידיה לא זכי בה לעולם. כן כתב הרנב"ר ז"ל".

עולה מדברי הנמוקי יוסף שדין באא"ל, נכון לא רק כשבאה מציאה לידו לפני יאוש בעליה, אלא הוא הדין כשבאה לחצרו לפני יאוש.

כמו כן מצינו בדברי הרא"ש. כתוב במשנה (כה:): "מצא בגל ובכותל ישן- הרי אלו שלו. מצא בכותל חדש, מחציו ולחוץ שלו, מחציו ולפנים של בעל הבית."

בכותל חדש אם מצא אבידה בחורי הכותל הדין הוא שמחצי הכותל ולפנים היא שלו, כיון שמסתמא היא אבדה לאדם מהרחוב שהניחה שם לפי שעה, שכחה ונתיאש. ואם מצאה מחצי הכותל ולפנים היא של בעל הבית, שמניחים שהוא זה שהניחה שם. אך בכותל ישן בכל מקרה המציאה מותרת למוצאה, ומסבירה הגמ' שזה משום "שיכול לומר לו של אמוריים הן". הראשונים הקשו דין זה שבמשנה: הרי סוף סוף מצאה בכותלו של בעל הבית, וחצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו?

תירץ הרא"ש (פ"ב אות ט' בתירוצו השני):

"מה שנשאר טמון מן האמוריים לא היו לאותו שנפל הקרקע לחלקו, כי השלל היה מתחלק לכל ישראל, ואחר שעמד שם הרי הוא כאבוד מכל ישראל, והרי הוא של מוצאו. וכי תימא תקנה ליה חצירו אחר שנתיאשו ישראל? לא עדיפא חצירו מידו, דאילו בא לידו קודם יאוש תו לא קני, הואיל ובאיסורא אתא לידיה. הלכך חצרו נמי בכי האי גוונא לא קניא ליה. וכיון דהראשון לא קנאה הוא הדין בנו ובן בנו לא קנאה".

רואים אם כן שגם הרא"ש למד כמו הנמו"י, שאבדה המגיעה לחצרו של אדם לפני יאוש בעלים יש בה דין באא"ל.

ב. גדר באיסורא אתא לידיה בעלמא

הנה המקור לדין באיסורא אתא לידיה הוא בדף כא, שם הגמ' אומרת שאבידה עם סימן שהגביהה אדם לפני יאוש בעלים על מנת להשיבה ולאחר מכן שמע שנתיאשו הבעלים (למרות הסימן)- אסור לו לקחת אותה לעצמו, כיון שברגע שהגביהה היא הייתה אסורה עליו, שאז היה מחויב להשיבה.

ובטעם הדין בא"ל כתב הריטב"א (שם, וכן שיטת הרמב"ן במלחמות כו): דזה משום שהיאוש לא חל, וז"ל: "כיון דבשעת נטילה לא זכה הרי ידו כיד הבעלים ונכפד שלהם שאין יאוש מועיל בו" עכ"ל. הריטב"א בזה הולך לשיטתו שאדם המתיאש מחפץ הנמצא ברשותו הייאוש לא חל, ורק כשמדובר בחפץ אבוד מחוץ לרשותו היאוש חל. לכן הוא מסביר שגם פה היאוש לא חל, כיון שהחפץ ברשות המוצא השומר עליו שבביל המאבד (בכט. נחלקו אמוראים אם הוא שומר חנם או שומר שכר) ודינו כחפץ ברשות הבעלים.

על יסוד זה, שאין אדם יכול להתיאש מחפץ שברשותו, חלקו התוספות (עי' כו. תוס' ד"ה בכותל בסופו וד"ה וניזל שכך רואים מדבריהם), וע"כ הם הסבירו אחרת את בא"ל (ב"ק סו. ד"ה הכא) וז"ל: "במצאה... לא היה קונה לענין זה שלא יצטרך להשיב ולהפטר לגמרי הואיל וכבר התחייב בהשבה" עכ"ל. א"כ התוס' למדו שבא"ל זה לא דין ביאוש שאינו חל, אלא זה דין במצוות ההשבה שממשיכה ולא פוקעת, ולכן המוצא עדיין לא יכול לקחת לעצמו את המציאה.

נ"מ חשובה ביניהן זה הדין אם יכול לזכות אדם אחר שאינו המוצא. לריטב"א ודאי שגם לו המציאה אסורה, שהיאוש לא חל ודינה כדין כל חפץ שיש לו בעלים. אך לתוס' יתכן שאפשר לאחר לקנותה, כיון שעליו אין מצוות השבה.

ג. הקשיים בהבנת הנמו"י והרא"ש

לפי ההבנות האלו קשה להבין את הדין שהביאו בפשיטות הנמו"י והרא"ש, ששייך בא"ל בחצר. כריטב"א ודאי לא למדו, שמפורש בגמ' שאותן מציאות, הזפת והמציאה שבכותל ישן, הן מותרות למוצאן, ואם יש פה בא"ל לריטב"א הן אסורות לכל העולם.

אך גם אם למדו כתוס', ונאמר שכשאבדה מגיעה לחצרו של אדם הוא מתחייב בהשבתה על אף שאינו יודע עליה, קשה ליישב את דבריהם. הרי כתב הרא"ש דטעם זה מועיל שגם בנו ובן בנו של בעל הכותל לא קונים את האבדה, דמסתמא המשנה לא מדברת בכותל שבעליו היו בימי יהושע ועדיין הם חיים (ובפשטות הוא הדין לא רק בניו, אלא גם לוקח, ע' פילפולא חריפתא על הרא"ש). א"כ הרי שגם אם על הבעלים הראשונים היה חיוב להשיב את האבדה, הרי הם כבר אינם, והבעלים הנוכחים כשקיבלו שדה זו כבר היה זה אחרי יאוש ומדוע לא קנו?!

עוד הקשו האחרונים שאין החצר צריכה לזכות לו שלא מדעתו באבדה להתחייב בהשבתה ושיהיה לו בא"ל, שהרי אין זו זכות עבורו (עיקר הקושיא היא למ"ד חצר מטעם שליחות אתרבאי, שאם אינו רוצה בשליחות אין החצר יכולה להיות שלוחו, אך למ"ד מטעם יד אתרבאי הואיל וסוף כל סוף נכנסה האבדה לרשותו התחייב בהשבתה, והוי כאילו נכנסה לידו בלי שיתכוון לקנותה שבכל זאת מתחייב בהשבתה. ע' שיעורי הגרש"ר סי' ה' אות ה').

ד. הסברי רבותינו האחרונים

דרך נתיבות המשפט

נתיבות המשפט (רסב, א) ביאר דין באא"ל בחצר שזה דווקא בכהאי גוונא שבעל החצר גילה דעתו שרוצה בקניין האבדה ע"י חצרו, אך אם אמר שאינו מעוניין בשליחות ומגביהה בידי את האבדה אחר יאוש בעלים, היא שלו, ואין אומרים שחצרו כבר קנתה לו לפני יאוש שיתחייב בהשבה.

קושיות על הנתיבות

א. אי אפשר לומר שכך למד הרא"ש, שהרי מדובר שהבעלים של הכותל מימות יהושע כבר אינם, ואיך גילו בדעתם שהם חפצים בשליחות חצרים?

ב. עוד הקשה הגרש"ר (שם) על עצם הסברא, שגם אם עכשיו, אחרי יאוש, גילו הבעלים שברצונם לקנות את האבדה בקניין חצר, מדוע זה מגלה על קודם לכן, לפני יאוש, שגם אז כך רצו? מדוע לא נאמר שלפני יאוש לא רצה בשליחות, ורק לאחר יאוש הוא מעוניין שתקנה לו?

דרך הגאון רבי עקיבא איגר

רעק"א בחידושו (כו. תוד"ה דשתיך ד"ה ולזה) תירץ קושיא זו בדרך אחרת, שכיון שזה חיוב על האדם להגביהה אבידה המגיע אליו ולהשיבה, חצרו היא שלוחו וקונה לו אף בעל כורחו והוא מתחייב במצוה. עולה מדברינו דגם הנתיבות וגם רע"א לא חידשו גדר חדש בבאא"ל, ובפשטות נראה שהסבירו את הדין עפ"י דרכם של תוס' (אחרת האבידה היתה אסורה על המוצא). נשאר קשה על שניהם הקושיא הראשונה לעיל, מה שכתב הרא"ש שגם לצאצאיו של בעל הכותל אין החצר קונה.

דרך רבי שמואל רוזובסקי

בשיעורי רבי שמואל (ס' לב) לאחר משא ומתן בזה כותב שעל כורחך צריך לומר שהרא"ש למד גדר שלישי בבאא"ל, לא כריטב"א וכתוס', וזה כלל חדש שיד שהגיע אליה אבידה בשעה שלא היה ראוי לקנות אותה, שעוד לא היה יאוש, יד זו לא תקנה את האבידה לעולם. וביאר זאת, שכל דין יאוש מה שעל ידו אפשר לקנות חפץ זה גזרת הכתוב, דמסברא לא היה צריך להועיל. לכן אין לך בו אלא חידוש, ו"רק היכא דנכנס החפץ בהיתרא מהני יאוש, אבל באתא לידיה קודם היאוש לא חידשה התורה דין יאוש כלפי האי קניין יד". לכן גם בחצר אם המציאה נכנסה אליו לפני יאוש, חצר זו לא תקנה את האבדה לעולם.

הנ"מ מדרך זו היא שאם זה דין בחצר האדם שהיא לא תקנה עוד, אם כן הוא יוכל לקנות את האבידה במעשה קניין אחר, כגון שילך ויגביה אותה.

דרך זו מחודשת, שקצת קשה להבין מניין לנו לומר שבבאא"ל התורה לא אמרה את דין יאוש. ההבנה הפשוטה בזה לכאורה היא לא שדין יאוש לא נאמר בבאא"ל, אלא שבמציאות האבידה נמצאת אצל שומר, או שהמצוה של השבה ממשיכה (ע' בתוס' בב"ק שכן מוכח מדבריהם שהבינו שרק המצוה ממשיכה, אך היאוש חל ומותר לקנות את החפץ). וגם אם נאמר שאכן התורה לא חידשה דין יאוש במקרים של באא"ל, בפשטות חלות היאוש תלויה בחלות המצוה, לא בכך שתבוא סתם לרשות אדם.

דרך החזון איש

החזון איש (ב"ק ס"י יח אות ד') הסביר את הדברים שהחצר אינה קונה משום שחצר לא התרבתה לקנות אלא במקום שבצורה זו ידו הייתה קונה. לכן אפילו אחר יאוש היא אינה קונה ש"חצר פגומה היא, דבצורה זו ידו לא קניא, ואמרינן ממה נפשך אי חצרו כידו דון לו כמתחייב בהשבה מעיקרא". וצריך לומר דפגם זה נשאר אף לבעלים הבאים, שגם הם אינם קונים בגלל זה, וגם זה חידוש.

ה. דרך נוספת לישוב דברי הרא"ש

בשביל לתרץ את הקושיא במה שהיורשים לא קונים נראה שיש להתבונן בפעולות הקניינים בכלל. דהנה, בקניין הגבהה, למשל, אדם קונה חפץ ע"י שמחזיקו בידו, ובמעשה קניין זה באפשרותו לפעול כמה דברים, למשל לקנות את החפץ לעצמו, או לקנותו לחברו, וכן לקנותו רק לשאילה (אם הוא רק שואל את החפץ מאדם אחר, על ידי קניינו זה, הרי הוא קונה את החפץ לשלושים יום, או לפרק זמן שפירש לו המשאיל, והמשאיל כבר לא יכול לחזור בו ולדרוש חפצו מידית; ע' צט. בסוף העמוד).

ואמנם אם הוא הגביה חפץ, כגון חפץ הפקר, ועוד לא כיוון לקנותו, באפשרותו גם כעבור שעה לקנותו לאחת המטרות הנ"ל, שהחפץ נחשב עדיין ב"מצב הגבהה" (אם החפץ עדיין בידי, אחרת יש בעיה של כלתה קניינו). אך אם ברגע הראשון שהגביה כבר פעל בחפץ, כגון שקנאו לשאלה, בפשטות אינו יכול כעבור שעה לקנותו פעם נוספת קניין גמור (אם המשאיל אז הקנה לו לגמרי, ולא רק בהשאלה). החפץ כבר לא נחשב מוגבה, לא נחשב עוד במצב שעושים בו פעולת קניין, אלא סתם הוא אצלו ביד, ככל אדם שמחזיק חפץ של עצמו בידו. כמו כן אם קנה כבר לאדם אחד אינו יכול באותה הגבהה לקנותו לאדם אחר(כגון שזה הראשון שקנה בשבילו עכשיו מקנהו לאחר), אלא יצטרך להוריד את החפץ ולהגביהו שוב. הוא הדין בחצר, שאם נכנס דבר לחצרו של אדם ומעשה קניין זה פעל כבר, לא יפעל שוב למטרה אחרת, שמעשה קניין אחד לא יכול לפעול שתי פעולות.

א"כ, לפי זה אפשר להבין שזו הסיבה שחפץ שהגיע לחצר של אדם באיסורא החצר אינה קונה חפץ זה לעולם, כיון שבכניסת החפץ בעל החצר הרי התחייב בהשבה, כניסת החפץ לחצר כבר פעלה משהו, על כן אין היא פועלת עוד שהחפץ יקנה לבעלים, אפילו הם יורשים ולקוחות שאינם חייבים בהשבתו.